

RESEARCH PAPER

Design and validation of a curriculum pattern based on creative thinking skills for elementary students

N. Safaei, E. Zarei*, A. Samavi

Department of Education, Faculty of humanities, University of Hormozgan, BandarAbbas, Iran

ABSTRACT

Received: 10 September 2020

Reviewed: 28 October 2020

Revised: 14 January 2021

Accepted: 20 February 2021

Keywords:

Curriculum Pattern

Creative Thinking

Primary School

* Corresponding author

eghbalzarej_2010@hormozgan.ac.ir

① (+98917)358745

Background and Objectives: Today, creativity and fostering creative people is a very important issue in the education of any society. Creative people are actively able to direct their interests and desires. Creativity is a process whose application in adulthood is conditional on its upbringing in childhood. Accordingly, training creative, innovative and constructive people should start from the first years of their life. What is important in creating something new or new design and in the creative process in general is thinking, because creativity is a kind of intellectual activity. One of the prominent features of human and the basic axis of their life is the power of thought. During their life, human has never been free from thinking, and with the power of correct thinking, they have made decisions and have been able to solve problems and issues and achieve growth and excellence; Therefore, all human success and progress depend on fertile, dynamic and effective thought. Therefore, the present study has tried to investigate different theories related to creative thinking skills as one of the research variables, identify and extract its theoretical, philosophical, social and psychological foundations from different sources and based on it identify different components of creativity that is appropriate for elementary school children and design a creative thinking curriculum model based on the main elements of the curriculum (objectives, content, teaching methods, and evaluation). In addition, in order to validate the designed model, it was provided to curriculum specialists, education psychologists, and educational staff (educators), so that ultimately the designed model would be provided to specialists and educational staff with suggestions and solutions.

Methods: This research is applied in terms of purpose. In terms of tools, it is an evaluation and its method is descriptive. The statistical population of the study includes curriculum specialists and education psychologists in public universities of Bandar Abbas, Shiraz and educational psychologists and educators working in primary schools in Bandar Abbas. The sample size was selected using stratified sampling method and a total of 208 people were selected. The data collection tool was a researcher-made questionnaire based on the creative thinking skills curriculum. Descriptive statistics and inferential statistics (Chi-square) were used to analyze the data.

Findings: Statistically, there is a difference between the views of the three groups, namely the curriculum group, educational psychologists and educators in the element of objectives, content, teaching methods and curriculum evaluation in relation to the curriculum model based on creative thinking skills for elementary students.

Conclusion: The results of the study generally show that based on the designed curriculum model, creative thinking skills based on the three main components of knowledge, attitude and skills for primary school children, revising the usual student education programs and paying more attention to the creative factor is necessary in educational programs. It is suggested that curriculum planners and educators in the elementary school try to exploit the goals mentioned in this model and include them in their current and future plans. Also, the authors of the elementary school textbooks should pay attention to the use and arrangement of the content based on the suggested topics mentioned in the model and use the suggested teaching and evaluation. It is suggested that according to the model designed in the form of four main elements of the curriculum, which include: objectives, content, teaching method and evaluation method, in further research other elements of the curriculum such as teacher role, organizing space and learning environment, time, tools and learning tools, etc. be considered.

NUMBER OF REFERENCES

31

NUMBER OF FIGURES

0

NUMBER OF TABLES

5

مقاله پژوهشی

طراحی و اعتباربخشی الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی

نصرت صفایی، اقبال زارعی*، عبدالوهاب سماوی

گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران

چکیده

پیشینه و اهداف: امروزه خلاقیت و پرورش افراد خلاق موضوع بسیار با اهمیتی در آموزش و پرورش هر جامعه‌ای محسوب می‌شود. افراد خلاق فعالانه قادرند علایق و خواسته‌های خود را هدایت کنند. خلاقیت فرایندی است که به‌کارگیری آن در دوره بزرگسالی مشروط به پرورش آن در دوره کودکی است. بر این اساس تربیت افراد خلاق، نوآور و سازنده باید از سال‌های نخستین زندگی شروع شود. آنچه در ایجاد چیز جدید یا طرح جدید و به‌طور کلی در فرایند خلاقیت اهمیت دارد تفکر است، زیرا خلاقیت یک نوع فعالیت فکری است. از ویژگی‌های بارز انسان و محور اساسی حیات او قدرت اندیشه است. انسان در طول زندگی خویش هرگز از تفکر و اندیشه فارغ نبوده و با نیروی تفکر صحیح، تصمیم گرفته و توانسته است به حل مسائل و مشکلات بپردازد و به رشد و تعالی نایل گردد؛ بنابراین تمام موفقیت‌ها و پیشرفت‌های انسانی در گرو اندیشه بارور و پویا و موثر است. لذا پژوهش حاضر سعی نموده است تا نظریات مختلف مرتبط با مهارت‌های تفکر خلاق را به‌عنوان یکی از متغیرهای پژوهش، مورد مطالعه قرار داده، مبانی نظری، فلسفی، اجتماعی و روان‌شناختی آن را از منابع مختلف شناسایی و استخراج نموده و بر اساس آن مولفه‌های مختلف خلاقیت را که مناسب کودکان دوره دبستان هستند، مشخص کرده و به طراحی الگو برنامه درسی تفکر خلاق بر اساس عناصر اصلی برنامه درسی (اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی) بپردازد. علاوه بر آن جهت اعتباربخشی الگوی طراحی شده در اختیار متخصصان برنامه درسی، روانشناسان تعلیم و تربیت و دست‌اندرکاران تربیتی (مربیان) قرار گرفت و درنهایت الگوی طراحی شده را به همراه پیشنهادها و راه‌کارهایی به متخصصان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت ارائه نماید.

روش‌ها: این تحقیق به لحاظ هدف، کاربردی؛ به لحاظ ابزار از نوع ارزشیابی و روش انجام آن زمینه‌یابی است. جامعه آماری مورد مطالعه شامل متخصصان برنامه درسی و روانشناسان تعلیم و تربیت در دانشگاه‌های دولتی شهر بندرعباس، شیراز و روانشناسان تعلیم و تربیت و مربیان شاغل در مدارس ابتدایی شهر بندرعباس است. حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی و در مجموع ۲۰۸ نفر انتخاب شد. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسش‌نامه محقق ساخته است که بر اساس الگوی درسی مهارت‌های تفکر خلاق طراحی شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخص‌های آمار توصیفی و آمار استنباطی (خی دو) استفاده شده است.

یافته‌ها: از لحاظ آماری بین توزیع دیدگاه سه گروه یعنی گروه برنامه‌ریزی درسی، روانشناسان تربیتی و مربیان در عنصر اهداف، محتوی، روش‌های تدریس و ارزشیابی برنامه درسی در رابطه با الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی تفاوت وجود دارد.

نتیجه‌گیری: نتایج تحقیق به‌طور کلی نشان می‌دهد بر اساس الگوی برنامه درسی طراحی شده مهارت‌های تفکر خلاق بر پایه سه مولفه اصلی دانش، نگرش و مهارت برای کودکان دبستانی تجدیدنظر در برنامه‌های معمول آموزش دانش‌آموزان و توجه بیش‌تر به عامل خلاقیت در برنامه‌های آموزشی ضرورت دارد. پیشنهاد می‌گردد برنامه‌ریزان درسی و دست‌اندرکاران تربیتی در دوره ابتدایی، اهتمام و عنایت خود را در بهره‌گیری از اهداف ذکر شده در این الگو به کار بسته و در برنامه‌های جاری و آتی خود آن‌ها را لحاظ نمایند. همچنین مؤلفان و نویسندگان کتاب‌های دانش‌آموزان دوره ابتدایی، عنایت لازم در به‌کارگیری و تنظیم محتوا بر اساس سرفصل پیشنهادی ذکر شده در الگوی مذکور را نموده و تدریس و ارزشیابی پیشنهادی را به کار گیرند.

پیشنهاد می‌گردد با توجه به الگوی طراحی شده در قالب چهار عنصر اصلی برنامه درسی که شامل: اهداف، محتوا، روش تدریس و روش ارزشیابی انجام شده است، در پژوهش‌های بعدی به دیگر عناصر برنامه درسی از قبیل نقش معلم، سازمان‌دهی فضا و محیط یادگیری، زمان، ابزار و وسایل یادگیری و ... نیز پرداخته شود.

تاریخ دریافت: ۲۰ شهریور ۱۳۹۹

تاریخ داوری: ۷ آبان ۱۳۹۹

تاریخ اصلاح: ۲۵ دی ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش: ۲ اسفند ۱۳۹۹

واژگان کلیدی:

الگوی برنامه درسی

تفکر خلاق

دوره ابتدایی

*نویسنده مسئول

eghbalzareei_2010@hormozgan.ac.ir

۰۹۱۷-۳۵۸۷۴۵۰۰

مقدمه

امروزه خلاقیت و پرورش افراد خلاق موضوع بسیار با اهمیتی در آموزش و پرورش هر جامعه‌ای محسوب می‌شود. افراد خلاق فعالانه قادرند علایق و خواسته‌های خود را هدایت کنند [۱]. خلاقیت فرایندی است که به‌کارگیری آن در دوره بزرگسالی مشروط به پرورش آن در دوره کودکی است. بر این اساس تربیت افراد خلاق، نوآور و سازنده باید از سال‌های نخستین زندگی شروع شود.

آنچه در ایجاد چیز جدید یا طرح جدید و به‌طور کلی در فرایند خلاقیت اهمیت دارد تفکر است، زیرا خلاقیت یک نوع فعالیت فکری است. از ویژگی‌های بارز انسان و محور اساسی حیات او قدرت اندیشه است. انسان در طول زندگی خویش هرگز از تفکر و اندیشه فارغ نبوده و با نیروی تفکر صحیح، تصمیم گرفته و توانسته است به حل مسائل و مشکلات بپردازد و به رشد و تعالی نایل گردد؛ بنابراین تمام موفقیت‌ها و پیشرفت‌های انسانی در گرو اندیشه بارور و پویا و موثر است [۲].

هیچ عملی بدون به‌کارگیری شکلی از تفکر انجام نمی‌شود. تفکر شامل هرگونه فعالیت ذهنی است که در زمینه‌ای اجتماعی صورت می‌گیرد و به تدوین یا حل یک مسئله، تصمیم‌گیری یا فهم مطلب کمک می‌کند [۳]. این نکته که تفکر در افراد مختلف، موضوع‌های متفاوت و زمان‌های گوناگون به یک شیوه صورت نمی‌پذیرد درنگ‌پذیر است. از این‌رو، برخی محققان تفکر را به گونه‌های مختلف از جمله تفکر منطقی، تفکر انتقادی، تفکر خلاق، تفکر حل مسئله و تفکر فلسفی طبقه‌بندی کرده‌اند [۴].

گفتنی است که تقسیم‌بندی تفکر برای فهم بهتر آن است. همه گونه‌های تفکر با هم در ارتباط بوده، دارای عنصرها و مولفه‌های مشترک‌اند و گاه نتیجه یا عملکردهای ذهنی یک‌گونه‌ی تفکر با گونه‌ی دیگر آن یکسان است. در تبیین این موضوع، تفکر منطقی به معنای بررسی فعال ایده با توجه به مدرک‌ها و استدلال‌هایی است که آن ایده را رد یا تایید کند. در تفکر انتقادی پرسش‌هایی مطرح شده، راه حل‌ها و عامل‌ها بررسی می‌شوند و پیش‌بینی‌هایی انجام می‌گیرد. هم‌چنین درحالی‌که تفکر خلاق زمینه کشف و فرضیه‌سازی را فراهم می‌کند، تفکر انتقادی زمینه توجیه، سنجش مقبولیت دلیل و زمینه اثبات را فراهم می‌سازد. از این رو با تاکید به مسئله، راه حل‌ها ارزیابی‌ها و پیش‌بینی‌ها، تفکر منطقی، تفکر انتقادی و تفکر خلاق با تفکر حل مسئله در ارتباط‌اند. از سوی دیگر، تفکر فلسفی نیز با سایر گونه‌های تفکر در پیوند است؛ چرا که فلسفی فکر کردن نیازمند جستجوی علت، استدلال، عبور از افراد و توجه به کل بررسی مسئله از زاویه‌های گوناگون و توجه به نادیدنی‌ها است [۳]. در این میان تفکر خلاق با وجود ارتباطی که با سایر گونه‌های تفکر دارد به سبب اهمیت و نقشی که در تولید ایده‌های جدید دارد و به‌عنوان یک سرمایه انسانی در هر جامعه مدنظر است، توجه بسیاری از محققان و نظریه‌پردازان را جلب کرده است.

خلاقیت و تفکر خلاق یکی از اصطلاحاتی است که ارائه تعریف آن بسیار مشکل است و نوعی عدم قطعیت در تعریف آن وجود داشته و توافقی

جامع در مورد یک تعریف یا اندازه‌گیری از خلاقیت وجود ندارد [۵]. از نظر آمابیل خلاقیت برجسته‌ترین ویژگی انسانی است که نقش ویژه‌ای در پیشرفت‌های بشری داشته است. خلاقیت توانایی خلق ایده‌ها و مصنوعات است که جدید، شگفت‌انگیز و ارزشمند هستند [۶]. سانتروک [۷] خلاقیت و آفرینندگی را توانایی اندیشیدن به راه‌های تازه و غیر معمول و رسیدن به راه‌حل‌های منحصر به فرد برای مسائل می‌داند. رابرت گانیه خلاقیت و آفرینندگی را نوعی حل مسئله می‌داند. در چند دهه اخیر، نظام‌های آموزشی به‌منظور ارتقاء توانایی‌های شناختی و به‌ویژه خلاقیت، تلاش زیادی کرده‌اند. متغیر بودن و حجم زیاد علوم موجب این واقعیت انکارناپذیر شده که اگر هدف تعلیم و تربیت اکتساب و به‌خاطر سپاری دانش باشد، فراگیران با احساس واماندگی در برابر هجوم اطلاعات نمی‌توانند در توسعه دانش و پیشبرد فرایند نوآوری کوشا باشند. متخصصان معتقدند یکی از اهداف آموزش باید تربیت نسلی خلاق و نوآور باشد [۸] چرا که نظام آموزشی به‌عنوان بازتابی از فرهنگ جامعه، نیازها و آرزوها و ماهیت دانش موجود در یک جامعه معین محسوب می‌شود [۹]. توجه به خلاقیت از قدمتی تاریخی برخوردار بوده و برخی آن را به کتاب‌های مقدس نسبت داده که قدرت آن در بشر از طریق خویشاوندی و یک رابطه داوطلبانه و خصوصی با خداوند ایجاد و اثبات می‌شود. طرح علمی موضوع خلاقیت حتی تا قرن هفدهم با بروز نظرات فیلسوفانی مانند هابز و لاک مغفول بود [۹]. مرور موضوع توجه به خلاقیت نشان می‌دهد که در اواخر قرن بیستم علاقه‌ای قوی نسبت به آموزش خلاقیت به وجود آمد. در سال‌های اخیر تحقیق درباره خلاقیت از توجه بر اصول کلی در خصوص منشأ خلاقیت و ویژگی‌های افراد خلاق، به تمرکز بر حوزه‌های حرفه‌ای و نقش محیط اجتماعی و فرهنگی تغییر یافته است. این رویکرد در آثار افرادی مانند گاردنر، سیکزنتیمی‌هالی و یه به چشم می‌خورد [۱۰].

ولفلک [۱۱]. همسوی با گانیه عنوان می‌دارد که توانایی خلاقیت مانند توانایی حل مسئله بر دانش و اطلاعات فرد در زمینه‌ای که به آفرینش دست می‌زند وابسته است. او می‌گوید: "داشتن یک مخزن غنی دانش در یک زمینه اساس خلاقیت در آن زمینه است". یکی از ویژگی‌های مهم خلاقیت، تازگی نتایج تفکر خلاق است. راه‌حل‌های آفریننده و خلاق راه‌حلی نو هستند که دیگران قبلاً به آن دست نیافته‌اند. ویژگی بدیع و مفید بودن خلاقیت، به‌عنوان یکی از ویژگی‌های اصلی خلاقیت مورد پذیرش قرار گرفته است [۱۲]. به زعم پیازه خلاقیت توانایی جدا از بقیه توانایی‌ها و پدیده‌های ذاتی و موروثی نیست. به عقیده وی هر عملی که بشر در راستای ساختن دانش خود انجام می‌دهد، عملی خلاق است. از نظر آگن و کواچاک [۱۳] "خلاقیت توانایی تشخیص یا تدارک راه‌حل‌های اصیل و متنوع برای مسائل" می‌باشد. از منظر روان‌شناسی نیز در خصوص خلاقیت دیدگاه‌های مهمی مطرح است که دیدگاه‌های رفتاری و شناختی از این جمله است. خلاقیت در رویکرد رفتاری یک الگوی رفتاری-شناختی است که ابتدا ناآگاهانه و

قصده شده دلالت بر توجه اندک به موضوع خلاقیت در مقایسه با کشورهای پیشرفته در آموزش و پرورش دارد. نتایج پژوهش سوداک و همکاران [۱۱۳] نشان داد فعالیت‌هایی که استراتژی مهارت‌های تفکر خلاق را اجرا می‌کنند و هم چنین فعالیت‌های پژوهشی که به کلاس‌های علوم ایده آل دانش‌آموزان نزدیک‌تر باشد از علوم فعلی و کلاس‌های فعلی موفق‌تر است. هم چنین نتایج حاکی از آن بود که برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی مهم است که در درس‌های علمی لذت‌بخش مشارکت کنند، موضوعات را درک کنند و در درس‌هایی که برای هر کسی در زندگی مفید است مشارکت داشته باشند. داوون [۱۱۵]، در پژوهشی با هدف بررسی تأثیر آموزش مبتنی بر خلاقیت بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی به این نتیجه دست یافت که دانش‌آموزانی که با روش یادگیری مبتنی بر خلاقیت آموزش دیده بودند پیشرفت تحصیلی بالاتری نسبت به دانش‌آموزانی دارند که با روش سنتی آموزش دیده بودند. هم‌چنین دانش‌آموزان گروه خلاقیت محور نگرش مثبت‌تری به علم‌آموزی داشتند. میچالوپولو [۱۱۶] در پژوهشی به‌عنوان آموزش تفکر خلاق و بیان استفاده از یادگیری پژوهش محور در دوره ابتدایی، اذعان می‌دارد که بیان خلاق بر مهارت‌های رو به رشد کودکان به‌عنوان تسهیل‌کننده تفکر خلاق تأثیر می‌گذارد. نتایج مطالعه بایرام و همکاران [۱۱۵]، حاکی از این بود که فعالیت‌های خلاقیت محور انگیزه دانش‌آموزان را ارتقا می‌دهد.

خلاقیت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کارکردهای نظام آموزشی غالباً موردنظر و توجه قرار داشته است [۱۱۵]. این در حالی است که نظام فعلی آموزش و پرورش ما در عمل هنوز تمرکز در برنامه درسی، محتوا محوری کتاب درسی، معلم محوری روش‌های تدریس و زمان‌بندی و ارزیابی دروس با تأکید بر جنبه‌های شناختی را القا می‌کند. به زعم صادقی و همکاران [۱۱۶] محیط و نظام آموزشی فعلی، می‌باید در تلاش برای اصلاح این مسیر باشد چرا که عدم شناخت صحیح مدیر از عوامل موثر بر پرورش خلاقیت، موجب عدم تصمیم‌گیری درست و به‌موقع بوده و فرصت‌ها و امکان توسعه آموزش خلاقیت را از بین برده و مانع نهادینه شدن خلاقیت می‌گردد. بروغنی [۱۱۷] وجود میزهای ردیفی و پشت سر هم در کلاس درس، القای تحت کنترل بودن دانش‌آموزان و فرایند یادگیری را توسط معلم، عدم توجه به حس ایمنی، فقدان خودمختاری و خلاقیت و ابتکار برای بروز استعداد و عدم تناسب زمان اختصاص داده شده به دروس همسو با نیازهای دانش‌آموزان را برای بروز خلاقیت؛ در زمره ویژگی‌های چنین نظام مدرسه‌ای تلقی نموده است. تحقیقاتی نیز در خصوص مولفه‌های خلاقیت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی انجام شده که گزارش آن‌ها حکایت از عدم توجه مولفین به پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان دوره ابتدایی دارد [۱۱۸]. مرادی پیاپی [۱۱۹] در ارزیابی کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی استفاده و گسترش صلاحیت‌های تفکر برای رشد دانش‌آموزانی که به‌طور فزاینده در حال روبه‌رو شدن با جهانی متغیر می‌باشند را ضروری دانسته و هدف این

سپس در متن یک محرک ترکیب می‌شود. اسکینر معتقدند است که خلاقیت از تجدید سازمان فیزیکی که برای فرد ناآگاهانه است، منتج می‌شود و به همین علت است که تولیدات خلاق در این نظریه خود به خودی است و شرطی شدن عامل به‌عنوان یک محرک، به فرد این فشار را وارد می‌سازد تا برای یافتن راه‌حل موفقیت اقدام به رفتار خلاقانه کند. اگر افراد، تولیدات خلاقانه یک فرد را تشویق کنند، فرد شرطی شدن عامل را تجربه کرده است [۱۱۴]. در دیدگاه شناختی اعتقاد بر این است که خلاقیت آموزش پذیر است و افراد خلاق از عوامل اجتماعی و محیطی پیرامون خود تأثیر می‌پذیرند. پژوهش‌های مطرح در این رویکرد در دو گروه انجام یافته است: اول گروهی که شیوه‌های پرورش خلاقیت را بررسی کرده‌اند و دوم گروهی که عوامل پرورش‌دهنده را شناسایی کرده و معتقدند توانمندی و استعداد‌های کودک از عوامل اجتماعی تأثیرگذار از جمله مدرسه و والدین متأثر است [۱۱۴، ۱۱۳].

واکوی اسناد فرادست نظام‌های آموزش و پرورش در کشورهای پیشرفته و یا در حال توسعه که به‌موازات مطالعه حاضر انجام شده نشان داد که در کشورهایمانند آمریکا، کانادا، انگلستان، آلمان و هندوستان، توجه اسناد فرادست و برنامه درسی به مهارت‌های تفکر خلاق بیش از این در ایران است؛ چنانچه در برنامه رسمی منتشر شده توسط وزارت آموزش و پرورش آمریکا [۱۱۰] وجود نظام آموزشی غیر متمرکز این امکان را فراهم می‌آورد که با توجه به سیاست‌های کلی و تدوین قوانین به صورت ایالتی یا محلی، ساختار برنامه درسی قابلیت بروز خلاقیت در فراگیر را فراهم نموده و برای مثال دروس از منابع متنوع و استاندارد برخوردار بوده که هر یادگیرنده بتواند آن را در مقایسه با شرایط و استعداد‌های خویش برگزیند. در بررسی اسناد برنامه درسی کانادا نیز مشاهده شد که برنامه درسی سراسری (ملی) واحدی وجود نداشته و نظام آموزشی دارای استقلال محلی و استانی است. در برنامه درسی ایالت آلبرتا، برنامه درسی دوره ابتدایی دارای یک برنامه عمومی و مورد توافق است؛ لیکن تدوین موضوعات و اهداف برنامه درسی تا حدود زیادی با همکاری معلمان، والدین و کارشناسان موضوعی صورت پذیرفته که باعث نوآوری و خلاقیت بر پایه نیازهای محلی و مقتضیات منطقه‌ای می‌شود [۱۱۲]. چنین مشابهت‌هایی در اسناد برنامه درسی آلمان و انگلستان نیز مشاهده می‌شود. در اسناد فرادست برنامه درسی ابتدایی هندوستان نیز که دارای مشابهت‌های فرهنگی بیش‌تری با قلمرو مورد بررسی (ایران) است؛ مشاهده شد که در چارچوب برنامه درسی ملی اهداف و فرایند یادگیری، متضمن پاسخ‌گویی در موقعیت‌های جدید و به صورتی منعطف هستند که توسعه بخش پرورش خلاقیت است. در این اسناد، اهداف موضوعاتی درسی مانند هنر و ادبیات معطوف به ایجاد فرصت‌های لازم برای افزایش ظرفیت و بیان خلاقیت در فراگیران بوده، یادگیری به شیوه کودک محور و ارزیابی بر بررسی کیفی، مشاهدات معلم و آزمون‌های نوشتاری استوار است. نظام جمهوری اسلامی ایران میزان توجه اسناد فرادست نظام آموزش و پرورش رسمی به‌عنوان برنامه درسی

متغیرهای پژوهش، مورد مطالعه قرار داده، مبانی نظری، فلسفی، اجتماعی و روان‌شناختی آن را از منابع مختلف شناسایی و استخراج نموده و بر اساس آن مولفه‌های مختلف خلاقیت را که مناسب کودکان دوره دبستان هستند، مشخص کرده و به طراحی الگو برنامه درسی تفکر خلاق بر اساس عناصر اصلی برنامه درسی (اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی) بپردازد. علاوه بر آن جهت اعتباربخشی الگوی طراحی شده در اختیار متخصصان برنامه درسی، روانشناسان تعلیم و تربیت و دست‌اندرکاران تربیتی (مربیان) قرار گرفت و درنهایت الگوی طراحی شده را به همراه پیشنهادها و راه‌کارهایی به متخصصان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت ارائه نماید. بر اساس آنچه که در مطالعات نظری و پژوهش‌های انجام شده قبلی گذشت، سؤالات اصلی پژوهش معطوف بر این موارد است:

اهداف مطلوب الگوی برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق مبتنی بر مولفه‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی کدامند؟
 محتوای مناسب الگوی برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق مبتنی بر مولفه‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی کدامند؟
 روش‌های تدریس مطلوب الگوی برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق مبتنی بر مولفه‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی کدامند؟
 روش‌های ارزشیابی مناسب الگوی برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق مبتنی بر مولفه‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی کدامند؟
 نظر متخصصان برنامه درسی، روانشناسان تعلیم و تربیت و مربیان درباره ارزشیابی الگوی برنامه درسی پیشنهادی مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره دبستان چگونه است؟

روش تحقیق

از آن جا که هدف از این تحقیق ارائه الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق است و در حقیقت نگارنده درصدد توصیف و ویژگی‌های یک برنامه درسی با رویکرد پرورش خلاقیت است، بنابراین روش موردنظر از نوع توصیفی است؛ زیرا در تحقیق حاضر، متون، کتب، نشریات، اسناد، مدارک، مورد بررسی قرار گرفته تا اطلاعات موردنظر گردآوری گردد و مبانی و عناصر این نوع برنامه درسی را با توجه به دیدگاه‌هایی که در این خصوص مطرح شده و به شکل کیفی در سه مرحله توصیف و ثبت نماید.

در مرحله اول برای شناسایی مولفه‌های تفکر خلاق از طریق بررسی و مطالعه مبانی نظری و با بهره‌گیری از نظر متخصصان و هم‌چنین مروری بر منابع و مطالعات تخصصی مولفه‌های تفکر خلاق شناسایی شدند. لذا در این مرحله با بهره‌گیری از فنون مختلفی چون مرور اسناد و مدارک زمینه‌شناسایی مولفه‌های تفکر خلاق فراهم گردید. در مرحله دوم تبیین و تلفیق مولفه‌های تفکر خلاق با عناصر اصلی برنامه درسی شامل (اهداف، محتوا، روش‌های تدریس، ارزشیابی) انجام شد. جهت تبیین عناصر مذکور از تجارب مختلفی که در مراحل پیشین به دست

درس را پرورش تفکر انتقادی برای ایجاد خلاقیت در دانش‌آموزان می‌داند. با این وصف؛ او گزارش نمود که این کتاب توانایی لازم برای نیل به این مقصود برخوردار نیست. ملکی [۲۰] در پژوهشی با عنوان نقد و ارزیابی مبانی برنامه درسی جمهوری اسلامی ایران بر اساس شاخص فطرت به موضوع گرایش به ابداع و خلاقیت پرداخت و مدعی شد که چون برنامه درسی، مبنای زیرساخت‌های فکری و عملی برنامه است؛ باید متقن و صریح باشد، درحالی‌که این برنامه تنها به‌صورت کلی دلالت بر مواردی مانند گرایش فطری به خلاقیت و ابداع داشته و به‌صورت دقیق به این موضوع نپرداخته است. شرفی، سجادی و محمد [۲۱] نیز در بررسی مبانی طرح فلسفه برای کودکان از منظر نظریه اسلامی عمق این نظریه را محوری برای اسناد فرادست و مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت رسمی با رویکرد اسلامی دانسته و از جمله اهداف این طرح، بهبود قدرت استدلال و پرورش خلاقیت را مطرح نموده و تجویزهایی را در بخش‌های محتوا، روش تدریس و یادگیری، ارزشیابی و گروه‌بندی در برنامه درسی و با هدف توسعه‌ی خلاقیت ارائه می‌نماید. در همین راستا شرفی، سجادی و محمد [۲۱] نیز پژوهشی با عنوان "بازاندیشی مفهوم تفکر هم‌چون بستر فرهنگی تحول در نظام آموزش"، پرورش تفکر در فراگیران را باعث رویارویی با مسئله از جنبه‌های چندگانه و گوناگون، پرورش خلاقیت و فراهم کردن شرایط و موقعیت‌هایی برای تحلیل و داوری در مسائل دانسته و پیشنهاد می‌کنند از چنین فرصت‌هایی به‌عنوان بنیادهای اصلی برای تحول در نظام آموزشی برنامه‌ریزی و طراحی شود.

مطابق با سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی-عمومی، تقویت نگاه تخصصی زیربنایی و اولویت‌بخشی به آموزش دوره ابتدایی در تأمین و تخصیص منابع در کنار پرورش و آموزش فراگیرانی خلاق و کارآفرین از جمله اهداف و راهبردهای کلان در سند تحول بنیادین است. هم‌چنین بهره‌گیری از الگویی پیشرفته و بومی برای تربیت نسلی نوآور، مولد و کارآفرین مورد توجه است [۲۲]. در سند برنامه درسی ملی نیز به ویژگی‌هایی مانند کسب رویکردهای نوآورانه، آینده‌پژوهانه، واقع‌بینانه، متناسب با فطرت الهی انسان اشاره شده است [۲۳]. هم‌چنین برنامه راهبردی دوره ابتدایی، آموزش با کیفیت در سال‌های نخستین زندگی را امری الزامی و حیاتی تلقی نموده و سوق دادن فراگیران به سوی علم، نهادینه کردن تفکر و پرسش‌گری، پرورش افرادی خلاق، مولد و انتخاب‌گر را از وظایف اصلی این دوره قلمداد نموده است [۲۲]. با توجه به اهمیت این امر واضح است که برای اتخاذ یک استراتژی کارآمد در امر آموزش مهارت‌های تفکر خلاق به دانش‌آموزان دوره ابتدایی باید به طراحی الگو و برنامه‌های آموزشی و درسی پرداخت. برنامه‌هایی که در فرایند تهیه آن، اصول حاکم بر نظام ارزشی و فلسفه تربیتی، نظام تعلیم تربیت، تحولات علمی و فرهنگی، نیازهای جامعه و یادگیرنده رعایت شود [۲۰]. لذا پژوهش حاضر سعی نموده است تا نظریات مختلف مرتبط با مهارت‌های تفکر خلاق را به‌عنوان یکی از

۰/۹۵ و یا خطای قابل قبول مقادیر p و q نیز هر یک معادل ۰/۵ در نظر گرفته شده است.

$$n=(N.t.pq).(N.d2+t2.pq)=(250)(1.96)2(0.5) \\ (0.5).((250)(0.05)2+(1.96)2(0.5)(0.5))=151.444\cong 150$$

روش جمع‌آوری داده‌ها و ابزارهای آن: برای طراحی الگوی برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق، ابتدا داده‌های مورد نیاز به روش مطالعه کتابخانه‌ای، اسنادی و بررسی منابع چاپی و الکترونیکی بر اساس فیش‌برداری، در خصوص برنامه درسی و تفکر خلاق و الگوها و رویکردهای مختلف مربوط به برنامه درسی و ادبیات مرتبط موضوع پژوهش به‌طور همه‌جانبه گردآوری شد و سپس مولفه‌های برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق شناسایی شده و با استفاده از نظر اساتید راهنما و مشاور، الگوی موردنظر طراحی شد. پس از آن پرسشنامه در محقق ساخته در مجموع با ۷۲ گویه (بر اساس پیشینه و مطالعات انجام شده و با نظر اساتید راهنما و مشاور)، به گروه‌های موردنظر ارائه شده و در خصوص عناصر الگوی طراحی شده، از نظر متخصصان برنامه درسی، روانشناسان تعلیم و تربیت و مربیان دبستان، ارزشیابی به عمل آمد. این پرسشنامه بر پایه الگوی طراحی شده برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق، مبانی نظری و راهنمایی اساتید راهنما و مشاور در چهار بخش تهیه و تنظیم گردیده است که شامل: قسمت اول؛ اهداف برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق (۲۵ گویه)، محتوای برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق (۱۲ گویه) و شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق (۱۰ گویه) است. برای سنجش پایایی پرسشنامه از روش آماری "آلفای کرونباخ" استفاده شد که نتیجه آن ۰/۹ شده است. در مولفه رویکرد برنامه درسی مبتنی بر تفکر خلاق ضریب آلفای ۰/۹۰ مولفه سطح دانشی ضریب آلفای ۰/۸۹، سطح نگرشی ضریب آلفای ۰/۸۹ و سطح مهارتی ضریب آلفای ۰/۸۵ به دست آمده است.

روایی محتوایی این پرسشنامه توسط اساتید و متخصصان موضوعی بررسی و تایید شده است و روایی سازه این پرسشنامه نیز توسط تحلیل عاملی تأییدی و نرم‌افزار Amos بررسی شده است. نتایج بررسی شاخص‌های برازش بیانگر این بودند که ضریب χ^2/df برابر ۱/۳۴ و GFI برابر با ۰/۹۳، IFI برابر با ۰/۹۶، RMSEA برابر با ۰/۳ و GFI برابر با ۰/۹۶ است که نشانگر تایید مدل بر اساس تحلیل عاملی تأییدی و برازش مطلوب آن است.

روش‌های آماری: برای تحلیل سؤال‌های پژوهش، روش آماری مورد استفاده در این پژوهش، روش‌های آمار توصیفی و آمار نا پارامتریک خی دو (χ^2) بهره گرفته شده است. روش‌های آماری مورد استفاده با استفاده از نرم‌افزار آماری و ضریب اطمینان ۰/۹۵ یا خطای ۰/۰۵ بررسی، توصیف و تجزیه و تحلیل شد.

آمده بود استفاده شد. در مرحله سوم برای اطمینان از کارآمدی الگوی برنامه درسی پیشنهادی، مرحله ارزشیابی انجام شد. جامعه آماری مورد مطالعه جهت ارزشیابی الگوی طراحی شده در پژوهش حاضر شامل: کلیه متخصصان برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌های دولتی شهر بندرعباس، شیراز و اصفهان به تعداد ۲۴ نفر و روانشناسان تعلیم و تربیت ۲۴ نفر و گروه مربیان ۲۵۰ نفر با زمینه تحصیلی لیسانس و بالاتر در رشته‌های مرتبط علوم تربیتی به‌عنوان جامعه آماری در نظر گرفته شد. در این راستا الگوی مطلوب پیشنهادی در اختیار متخصصان در رشته‌های مختلف از جمله برنامه‌ریزی درسی، روانشناسان تعلیم و تربیت و مربیان به‌عنوان نمونه قرار گرفت. شیوه "نمونه‌گیری هدفمند" است. چرا که برای نمونه‌گیری افراد در پژوهش‌های کیفی، به‌جای نمونه‌گیری احتمالی از راهبردهای نمونه‌گیری قصدی یا نمونه‌گیری هدفمند استفاده می‌شود. بدین ترتیب پژوهشگر به‌منظور تعیین اعتبار الگوی مطلوب، سعی در انتخاب نمونه‌هایی داشته که در زمینه مطالعات برنامه درسی متخصص باشند و هم چنین روانشناسان تعلیم و تربیت و دست‌اندرکاران تربیتی که در زمینه خلاقیت فعالیت‌های علمی و پژوهشی انجام داده‌اند. از این رو تلاش شده است تا افرادی انتخاب شوند که نظر آن‌ها بر اساس دانش و توانمندی‌های حرفه‌ای مرتبط با پژوهش حاضر، بتواند به تعیین اعتبار یافته‌های این مطالعه بپردازد؛ بنابراین انتخاب نمونه به‌نوعی هدفمند و از نوع در دسترس محسوب می‌شود. این افراد از طریق پرسشنامه الگوی پیشنهادی را ارزیابی نمودند. این افراد از دانشگاه هرمزگان، شیراز و انتخاب شدند.

نمونه، حجم و نحوه‌گرایش آن: برای تعیین حجم نمونه مورد نیاز جهت ارزشیابی الگوی طراحی شده، با توجه به این‌که پژوهش دارای سه جامعه آماری بوده، ابتدا با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده، حجم نمونه به همان نسبتی که حجم جامعه را تشکیل داده، تعیین شد. در جامعه آماری متخصصان برنامه درسی و اساتید تعلیم و تربیت تمامی اعضا به‌عنوان نمونه در دسترس انتخاب شدند. چراکه برای نمونه‌گیری افراد در پژوهش‌های کیفی، به‌جای نمونه‌گیری احتمالی از راهبردهای نمونه‌گیری قصدی یا نمونه‌گیری هدفمند استفاده می‌شود [۲۳]. بدین ترتیب پژوهشگر به‌منظور تعیین اعتبار الگوی مطلوب، سعی در انتخاب نمونه‌هایی داشته که در زمینه مطالعات برنامه درسی متخصص باشند و هم چنین روانشناسان تعلیم و تربیت و دست‌اندرکاران تربیتی که در زمینه خلاقیت فعالیت‌های علمی و پژوهشی انجام داده‌اند. از این رو تلاش شده است تا افرادی انتخاب شوند که نظر آن‌ها بر اساس دانش و توانمندی‌های حرفه‌ای مرتبط با پژوهش حاضر، بتواند به تعیین اعتبار یافته‌های این مطالعه بپردازد؛ بنابراین انتخاب نمونه به‌نوعی هدفمند و از نوع در دسترس محسوب می‌شود. در جامعه آماری مربیان نیز حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران به تعداد ۱۵۰ نفر انتخاب شدند. در فرمول موردنظر حداکثر اشتباه مجاز (d) معادل ۰/۰۵، ضریب اطمینان

نتایج و بحث

سؤال اول: اهداف مطلوب الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی کدامند؟

تفسیر اثر سنجی خلی دو مبین نگرش پاسخگویان نسبت به عنصر اهداف برنامه درسی در سه مولفه آن یعنی دانش، نگرش و مهارت می‌باشد. هم چنان که داده‌های جدول شماره یک نشان می‌دهد در بین توزیع نظرات سه گروه، تفاوت معناداری مشاهده می‌شود. در گروه برنامه‌ریزی درسی اکثر پاسخگویان (۵۸٪) این عنصر را زیاد ارزیابی کرده اند. در گروه روانشناسان تربیتی اکثر پاسخگویان (۶۴٪) عنصر موردنظر را در حد متوسط، در گروه مربیان اکثر پاسخگویان (۶۶٪) آن را در حد کم و متوسط ارزیابی کرده اند. آماره خلی دو به دست آمده در سطح ۵ درصد و با درجه آزادی ۴، برابر با ۳۲/۴ و حاکی از آن است که از لحاظ آماری بین توزیع دیدگاه سه گروه یعنی گروه برنامه‌ریزی درسی، روانشناسان تربیتی و مربیان در عنصر اهداف برنامه درسی در رابطه با الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی تفاوت وجود دارد.

جدول ۱: توزیع فراوانی و درصد گروه‌های مورد مطالعه در بعد هدف

High		Medium		low		Factor
P	F	P	F	P	F	
6%	2	64%	22	29%	10	Curriculum
58%	14	33%	8	8%	2	Phycology
34%	51	30%	45	36%	54	Teachers
32.4						χ^2

سؤال دوم: محتوای مناسب الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی کدامند؟

جدول ۲: توزیع فراوانی و درصد گروه‌های مورد مطالعه در بعد محتوی

High		Medium		Low		Factor
P	F	P	F	P	F	
6%	2	38%	13	60%	19	Curriculum
54%	13	37%	9	8%	2	Phycology
40%	61	33%	50	26%	39	Teachers
29.3						χ^2

جدول ۲ مبین نگرش پاسخگویان نسبت به عنصر محتوای برنامه درسی در سه مولفه تشکیل دهنده آن یعنی دانش، نگرش و مهارت می‌باشد. هم چنان که ملاحظه می‌گردد، توزیع نظرات بین پاسخگویان یکسان نیست و از تفاوت چشم‌گیری برخوردار است. در گروه روانشناسان تربیتی (۵۹٪) این عنصر را در حد کم ارزیابی نمودند و در گروه برنامه‌ریزی درسی (۵۴٪) و گروه مربیان (۴۱٪)، اکثر پاسخگویان عنصر محتوای برنامه درسی را زیاد ارزیابی کرده اند. با توجه به این که مقدار

خلی دو محاسبه شده در سطح خطاپذیری ۵ درصد و با درجه آزادی ۴ برابر با ۲۹/۳ می‌باشد و با توجه به داده‌های جدول (۲) می‌توان به این نتیجه رسید که در نظرات پاسخ‌دهندگان در سه گروه برنامه‌ریزی درسی، روانشناسان تربیتی و مربیان در عنصر محتوای برنامه درسی در رابطه با الگوی برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی تفاوت وجود دارد و نشان‌دهنده آن است که توزیع فراوانی‌های مشاهده شده ناشی از شانس نیست. لذا اکثر نمونه‌های تحقیق در هر سه گروه نسبت به عنصر محتوا مهارت‌های تفکر خلاق نظر متوسط و زیاد دارند اما درجات تاکید آن‌ها متفاوت است.

سؤال سوم: روش‌های تدریس مناسب الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی کدامند؟

جدول ۳: توزیع فراوانی و درصد گروه‌های مورد مطالعه در بعد روش‌های تدریس

High		Medium		low		Factor
P	F	P	F	P	F	
32%	11	53%	18	15%	5	Curriculum
67%	16	21%	5	12%	3	Phycology
67%	100	19%	28	15%	22	Teachers
34.4						χ^2

چنان که ملاحظه می‌شود جدول شماره ۳ معرف تدریس در سه مولفه دانش، نگرش و مهارت می‌باشد. نتایج محاسبات آماری جدول فوق بدین شرح است، میزان خلی دو به دست آمده در سطح خطای ۵ درصد و درجه آزادی ۴، برابر با ۳۴/۴ شده است. از آنجایی که میزان ریسک خطا صفر شده، نشان‌دهنده آن است که توزیع فراوانی‌های مشاهده شده ناشی از شانس نیست. در جدول فوق دیدگاه مربیان با برنامه ریزان درسی تقریباً یکسان است. ۶۷٪ از پاسخگویان در هر دو گروه ذکر شده، تأثیر تدریس را در حد زیاد ارزیابی نموده‌اند در صورتی که اکثر روانشناسان تربیتی ۵۳٪ این مورد را در حد متوسط ارزیابی کرده اند. لذا نمونه‌های تحقیق در هر سه گروه نسبت به روش‌های تدریس مهارت‌های تفکر خلاق نظر متوسط و زیاد دارند اما درجات تاکید آن‌ها متفاوت است.

سؤال چهارم: روش‌های ارزشیابی مناسب الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی کدامند؟

جدول ۴: توزیع فراوانی و درصد گروه‌های مورد مطالعه در بعد روش‌های ارزشیابی

Skills		Attitude		Knowledge		Factor
High		Medium		Low		
P	F	P	F	P	F	
6%	2	32%	11	62%	21	Curriculum
637%	15%	33%	8	4%	1	Phycology
57%	86	25%	38	17%	26	Teachers
47.3						χ^2

ارزشیابی نموده‌اند و در نهایت نظر متخصصان برنامه درسی، روانشناسان تربیتی و مربیان درباره روش‌های ارزشیابی تعیین شده در الگوی پیشنهادی بر اساس مولفه دانش (۳/۶)، نسبتاً مناسب، مولفه نگرش (۳/۷)، مناسب و مولفه مهارت (۳/۶) را نسبتاً مناسب ارزشیابی نموده‌اند.

نتیجه‌گیری

هدف از انجام این پژوهش طراحی و اعتباربخشی الگوی برنامه درسی خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی بود. در پاسخ به سؤال اول تحقیق، اهداف برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق بر اساس سه مولفه دانش، نگرش و مهارت‌های کارآفرینی تنظیم گشت و نتایج به دست آمده در این تحقیق نشان داده است که اهداف مطرح شده در این الگو، بر اساس مولفه دانش از قبیل جلب‌توجه دانش‌آموزان به همه جوانب موضوع و مهارت حل مسئله و بررسی راه‌حل‌های مختلف تا رسیدن به نتیجه دلخواه و اجازه تفکر دادن به کودکان و بر حذر داشتن از فعالیت‌های قالبی از پیش تعیین شده و اینکه هدف‌های برنامه درسی باید با وضعیت و امکانات یادگیرنده هماهنگ باشد و با توجه به نیازهای آنی و آتی آنان تعیین شود. نتایج مطرح شده با تحقیقات انجام گرفته توسط مدنی [۲۴] همسو است.

اهداف مطرح شده در این الگو بر اساس مولفه نگرش که شامل مواردی از قبیل طرح افکار و عقاید خود به‌راحتی و استقبال از مواجهه با عقاید گوناگون و ترغیب به پرسیدن سؤال‌های عجیب و غریب و فراهم کردن امنیت روانی و آزادی جهت ظهور خلاقیت سازنده، ایجاد نگرش خلاق، نگرش دانستن، توانستن و انجام دادن، تقویت نگرش مثبت و انعطاف‌پذیر در برابر تغییرات و موقعیت‌های مبهم، تقویت حس کنجکاوی و پرسشگری، تقویت احساس خودکارآمدی و شایستگی اجتماعی در کودکان می‌باشد و با نظر محققان مختلفی مانند آریانی و سوسیلو [۲۵] و لموس [۲۶] همخوانی داشته و با یافته‌های تحقیق حاضر هم سو است.

همچنین اهداف مطرح شده در این الگو بر اساس مولفه مهارت شامل: تقویت مهارت حل مسئله و مهارت‌های پژوهشی، توجه به روش " مطالعه آفریننده" (هنگام خواندن یک کتاب، به موارد استفاده‌های مختلف اطلاعاتی که در آن کتاب می‌بینند ببنیدیشند و به کار بردن در زندگی شخصی حرفه‌ای؛ گرفتن نتایج جدید با ربط ایده‌ها و تصور سازی تجربیات متفاوت با روش‌های طراحی ذهنی، ردیابی ذهنی، هدف‌یابی در فرایند یادگیری، مهارت استفاده از ابزارها، مواد و وسایل و رسانه‌های مختلف برای یادگیری، مهارت درک احساسات خود و دیگران که با نظر محققان لایندا [۲۷] و قاسمی [۲۸] همخوانی دارد. در پاسخ به اینکه محتوای مناسب الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی کدام می‌باشد محتوای برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق بر اساس سه مولفه دانش، نگرش و مهارت تنظیم گشته است. در مولفه دانش محتوای برنامه درسی شامل:

با استناد به داده‌های جدول (۴) و نتایج محاسبات آماری جدول فوق، خلی دو محاسبه شده برای روش ارزشیابی از دیدگاه پاسخگویان، در سطح ۵ درصد و با درجه آزادی ۴، برابر با ۴۷/۳ شده است و حاکی از آن است که از لحاظ آماری بین توزیع دیدگاه سه گروه یعنی برنامه ریزان درسی، روانشناسان تربیتی و گروه مربیان تفاوت معنادار وجود دارد و این تفاوت ناشی از شانس نیست. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد، دیدگاه دو گروه مربیان و برنامه ریزان درسی تا حدی شبیه به یکدیگر هستند چرا که اکثر پاسخگویان در هر دو گروه این مورد را در حد زیاد ارزیابی کرده‌اند، اما پاسخگویان روانشناسان تربیتی برخلاف این دو گروه، مورد ارزشیابی را کم ارزیابی کرده‌اند.

سؤال پنجم تحقیق: نظر متخصصان برنامه درسی، روانشناسان تعلیم و تربیت و مربیان درباره اعتبار الگوی برنامه درسی پیشنهادی مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره دبستان چگونه است؟ برای تعیین میزان تناسب هر یک از مولفه‌های الگوی مطرح شده از نظر متخصصان، ابتدا تعداد فاصله موجود بین پاسخ‌ها را که ۴ فاصله می‌باشد به سه دامنه تقسیم کرده و با استفاده از عدد به دست آمده سه دامنه مناسب، نسبتاً مناسب و نامناسب مشخص گردید.

بدین ترتیب برای تعیین میزان تناسب هر مولفه، میانگین پاسخ‌ها را بر اساس فراوانی داده‌ها به دست آورده، سپس بر اساس قرار گرفتن در یکی از دامنه‌های سه‌گانه زیر میزان تناسب نظر متخصصان و مربیان مشخص گردید.

الف: دامنه مناسب: ۳/۶ تا ۵

ب: دامنه نسبتاً مناسب: ۲/۳ تا ۳/۶

ج: دامنه نامناسب: ۱ تا ۲/۳

جدول ۵: نظرات متخصصان درباره میزان تناسب هر یک از مولفه‌های الگو
Table 5: Views of experts about the appropriateness of each component of the model

Skills	Attitude	Knowledge	Component of curriculum
3.4	3.5	3.2	Goals of curriculum
3.5	3.6	3.2	Content
4.2	3.8	4.3	Method
3.6	3.7	3.6	Evaluation

بر اساس نتایج ذکر شده در جدول (۵)، نظر متخصصان برنامه‌ریزی درسی، روانشناسان تربیتی و مربیان درباره اهداف تعیین شده در الگوی پیشنهادی بر اساس مولفه دانش (۳/۲) و مولفه نگرش (۳/۵) را مناسب و مولفه مهارت (۳/۴) را نسبتاً مناسب ارزشیابی نموده‌اند. هم چنین نظر متخصصان برنامه درسی، روانشناسان تربیتی و مربیان محتوای تعیین شده در الگوی پیشنهادی بر اساس مولفه دانش (۳/۲)، مولفه نگرش (۳/۶) و مولفه مهارت (۳/۵) را نسبتاً مناسب ارزشیابی نموده‌اند. علاوه بر این نظر متخصصان برنامه درسی، روانشناسان تربیتی و مربیان درباره روش‌های تدریس تعیین شده در الگوی پیشنهادی بر اساس مولفه دانش (۴/۳)، مولفه نگرش (۳/۸) و مولفه مهارت (۴/۲) را مناسب

چنین برخی محققان قبیل تریفنگر معتقدند که باید مباحث مربوط به مهارت‌های تفکر خلاق را به روشی پویا، فعال و تجربی آموزش داد [۳۱]. در پاسخ به سؤال روش‌های ارزشیابی مناسب الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی کدام می‌باشد ابتدا روش‌های ارزشیابی مناسب در الگوی برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی با توجه به سه مولفه دانش شامل (مشاهده، چک لیست، پوشه کار و پرسش و پاسخ)؛ بر اساس مولفه نگرش شامل (مشاهده، خودارزیابی و آزمون‌های خلاقیت) و بر اساس مولفه مهارت شامل (عملکرد، خودسنجی و انجام پروژه‌های فردی و گروهی) ذکر شده است. نتایج تحقیقات سانتوک [۷] و نگیان [۱۴] در زمینه شیوه‌های ارزشیابی نشان داده است که شیوه‌های ارزشیابی جدید (ارزشیابی توصیفی مانند مشاهده، چک لیست، پوشه کار و...) شرایط لازم را برای رشد دانش و معلومات، توانایی‌ها و مهارت‌های شناختی و فراشناختی و هم‌چنین توسعه نگرش‌های فراگیرندگان فراهم می‌آورد که نتایج این تحقیقات با یافته‌های تحقیق فوق همخوانی داشته و آن را تایید می‌نمایند. با توجه به نگرش پاسخگویان سه گروه یعنی گروه برنامه‌ریزی درسی، روانشناسان تعلیم و تربیت و گروه مربیان در رابطه با الگوی برنامه درسی مبتنی بر تفکر خلاق می‌توان به این نتیجه رسید که عنصر محتوا، روش‌های تدریس و روش‌های ارزشیابی از نظر برنامه‌ریزان درسی و مربیان تقریباً یکسان و در حد زیاد ارزیابی شده است و فقط در نگرش به عنصر هدف الگوی موردنظر کمی اختلاف مشاهده گردیده است اما روانشناسان تعلیم و تربیت تمامی عناصر الگوی برنامه درسی طراحی شده را در حد متوسط و کم ارزیابی کرده اند که این مورد با نتیجه تحقیق سبزه [۱۶] در مورد طراحی الگوی برنامه درسی کارآفرینی برای کودکان پیش از دبستان و ارزشیابی از دیدگاه متخصصان برنامه درسی، کارآفرینی و مربیان هم سو است؛ و در تبیین این مورد می‌توان به این نکته اشاره کرد که گروه برنامه‌ریزان درسی در سطح کلی و مربیان تعلیم و تربیت در سطح جزئی‌تر و کاملاً آشنا با دغدغه‌های تربیتی و عوامل اجرایی اصلی در تحقق اهداف تعلیم و تربیت بوده و روانشناسان تربیتی با توجه به ماهیت رشته، نگاه آرمان‌گرایی تری داشته که سبب داشتن نگرش متوسط یا در حد کم نسبت به عناصر الگوی برنامه درسی مبتنی بر تفکر خلاق شده‌اند؛ و در پاسخ به اینکه نظر متخصصان برنامه درسی، روانشناسان تعلیم و تربیت و مربیان درباره اعتبار الگوی برنامه درسی پیشنهادی مبتنی بر تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره دبستان چگونه باید باشد مشخص گردید که نگرش هر سه گروه یعنی برنامه‌ریزان درسی، روانشناسان تعلیم و تربیت و مربیان تربیتی مناسب و نسبتاً مناسب بوده است و اهداف ذکر شده در الگوی مذکور، به‌گونه‌ای تهیه و تنظیم شده است که امکان گسترش توانمندی‌های کودکان را در سه حیطه دانش، نگرش و مهارت مدنظر قرار داده و می‌تواند آنچه را که لازمه زندگی کنونی و بزرگسالی آنان است، فراهم نماید. هم‌چنین محتوای برنامه درسی مهارت‌های تفکر

توجه به رعایت اصل (محتواسازی افقی و عمودی در برنامه درسی دوره ابتدایی)، ارائه مطالب درسی به‌صورت مسئله و معما و درگیری فراگیران با متن، توجه به توسعه گفت‌وگو، بازاندیشی در عمل، خودآموزی، تفکر ژرف‌اندیش و انتقادی می‌باشد. محتوای برنامه درسی بر اساس مولفه نگرش شامل مواردی از قبیل معرفی شیوه‌های تقویت خلاقیت و ایده‌سازی در کودکان، ترکیب خلاقیت با سایر حوزه‌های برنامه درسی، معرفی شیوه‌های تقویت احساس توانمندی در دانش‌آموزان، ترغیب به انجام فعالیت‌های نو و جدید و پذیرش تغییرات، تحریک تفکر واگرا در کودکان از طریق تشویق به تفکر درباره آنچه هست، آنچه که نیست و آنچه که می‌تواند باشد، تقویت اندیشه مثبت درباره خود و دیگران و راه‌های تقویت عزت‌نفس و معرفی راه‌های افزایش استقلال و موفقیت در انجام کارها است. محتوای برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق بر اساس مولفه مهارت شامل: توجه به توسعه مهارت‌های "بازبینی" و بازاندیشی مستمر رفتار و افزایش توانایی عمل اثربخش و آزمون مداوم تجربه‌های فردی و اجتماعی، آشنایی با مفهوم گروه، همکاری، آشنایی با مراحل پژوهش و حل مسئله، افزایش مهارت در برخورد با ناشناخته‌ها و رویارویی با تغییرات، آموزش مهارت‌های فردی و ارتقاء خودباوری و تقویت خود انضباطی و... است. هم‌چنین در تحقیقات دیگری نیگان و شانک [۱۴] بیان کرده اند که گنجاندن زندگی واقعی افراد خلاق در محتوای دوره‌های آموزشی تفکر خلاق از اهمیت زیادی برخوردار است و آن را به‌عنوان نقطه آغاز برنامه درسی بیان نموده‌اند.

در راستای محتوای تنظیم شده در این الگو، محتوای ارائه‌شده از طرف کنسرسیوم خلاقیت نیز بر مواردی همسو با این تحقیق اشاره کرده است و علاوه بر این در تحقیقات انجام گرفته توسط محققان رنزولی [۲۹]، چارسکای ورسلر [۳۰] بر این نکته تاکید شده است که محتوای برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق باید در سه بخش دانش، نگرش و مهارت تنظیم گردد که با نحوه تنظیم محتوای برنامه درسی در این تحقیق همخوانی دارند.

در پاسخ به روش‌های تدریس مناسب الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی کدام می‌باشد ابتدا روش‌های تدریس مناسب در الگوی برنامه درسی مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی با توجه به سه مولفه دانش شامل (بحث و گفت‌وگو، بازدید و گردش علمی، قصه‌گویی و نمایش و بازی سازمان‌یافته)، مولفه نگرش شامل (بازی، قصه‌گویی و نمایش خلاق، مشاهده و الگو برداری، شعرخوانی و سرود و روش‌های خلاق) و مولفه مهارت شامل (پروژه، دست ورزی و انجام فعالیت‌های عملی و فعال تنظیم گشته است. در این راستا بسیاری از محققان از قبیل رینولدز [۲۹]، بندارزو گاریزون [۳۰]، چنگ [۱۰] معتقدند برای آموزش مهارت‌های تفکر خلاق باید از روش‌های تدریس دانش‌آموز محور استفاده کرد تا روحیه خلاقیت و نوآوری در فراگیران شکوفا شود. هم

تعارض منافع

«هیچگونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است»

منابع و مأخذ

- [1] Tan AG. *Creativity: A handbook for teachers*. US: World Scientific; 2007.
- [2] Hossini, A. *Creativity learning and creativity classroom*, Tehran: Maerdseh Press; 2008. Persian.
- [3] Fisher R. Dialogic teaching: Developing thinking and metacognition through philosophical discussion. *Early Child Development and Care*. 2007;177(6-7):615-31.
- [4] Saif, A. *Educational psychology*. Tehran, Doran Press; 2012 Persian.
- [5] Furnham A, Bachtiar V. Personality and intelligence as predictors of creativity. *Personality and individual differences*. 2008;45(7):613-7.
- [6] Dorin A, Korb KB. Improbable creativity. In Dagstuhl Seminar Proceedings 2009. Schloss Dagstuhl-Leibniz-Zentrum Für Informatik.
- [7] Santrock JW. *Educational psychology*. McGraw-Hill Education; 2017.
- [8] Pashsharifi, H, Mehrinejad, A. [Effect of prolem solving on investigate among elementary student]. *Noavari Amozeshi*; 2005; 2(5), 9-37. Persian.
- [9] Nakpodia ED. Culture and curriculum development in Nigerian schools. *African Journal of History and culture*. 2010; 2(1):001-9.
- [10] Chang CP. Relationships between playfulness and creativity among students gifted in mathematics and science. *Creative Education*. 2013; 4(02):101.
- [11] Woolfolk A. *Educational psychology*. US: Pearson Education Limited; 2014.
- [12] Czernecka K, Szymura B. Alexithymia–imagination–creativity. *Personality and Individual Differences*. 2008; 45(6):445-50.
- [13] Eggen PD, Kauchak D. *Educational psychology*. US: Prentice Hall; 1999.
- [14] Nguyen L, Shanks G. A framework for understanding creativity in requirements engineering. *Information and Software Technology*. 2009; 51(3):655-62.

خلاق با توجه به موضوعات روزمره زندگی کودکان فراهم گشته تا با ایجاد انگیزش در آنان بتواند علاوه بر ارائه دانش لازم درباره مهارت‌های تفکر خلاق، مهارت‌های مختلف از قبیل حل مسئله، ارتباط با دیگران، مهارت‌های فردی و غیره را در آنان پرورش داده و در نهایت نگرش خلاقانه را در آن‌ها تقویت نماید. علاوه بر این روش‌های تدریس و ارزشیابی نیز منطبق با توانایی‌ها و علایق آن‌ها بوده و می‌توانند در تکمیل فرایند آموزش مهارت‌های خلاقانه به دانش‌آموزان موثر باشند. آموزش مهارت‌های تفکر خلاق به دانش‌آموزان دوره ابتدایی می‌تواند آن‌ها را به رهبرانی قوی و سالم و حل‌کنندگان برتر مسائل و مشکلات در مراحل مختلف زندگی تبدیل نموده و کیفیت زندگی آن‌ها را بهبود بخشد [۳۰].

پیشنهاد می‌گردد برنامه‌ریزان درسی و دست‌اندرکاران تربیتی در دوره ابتدایی، اهتمام و عنایت خود را در بهره‌گیری از اهداف ذکر شده در این الگو به کار بسته و در برنامه‌های جاری و آتی خود آن‌ها را لحاظ نمایند. همچنین مؤلفان و نویسندگان کتاب‌های دانش‌آموزان دوره ابتدایی، عنایت لازم در به‌کارگیری و تنظیم محتوا بر اساس سرفصل پیشنهادی ذکر شده در الگوی مذکور را نموده و تدریس و ارزشیابی پیشنهادی را به کار گیرند.

پیشنهاد می‌گردد با توجه به الگوی طراحی شده در قالب چهار عنصر اصلی برنامه درسی که شامل: اهداف، محتوا، روش تدریس و روش ارزشیابی انجام شده است، در پژوهش‌های بعدی به دیگر عناصر برنامه درسی از قبیل نقش معلم، سازمان‌دهی فضا و محیط یادگیری، زمان، ابزار و وسایل یادگیری و ... نیز پرداخته شود.

مشارکت نویسندگان

این مقاله برگرفته از رساله دکتری در خصوص طراحی و اعتباربخشی الگوی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی می‌باشد. در این کار پژوهشی خانم نصرت صفایی بعنوان مجری اصلی طرح و آقای دکتر اقبال زارعی بعنوان استاد راهنما در تجزیه و تحلیل آماری و آقای دکتر سید عبدالوهاب سماوی بعنوان استاد مشاور در نظارت و ویرایش داده‌های آماری و نظری همکاری داشته‌اند.

تشکر و قدردانی

سپاس پروردگار یکتا را که هستی‌مان بخشید و به طریق علم و دانش رهنمونمان شد. بر خود لازم میدانم از کسانی که مرا در این مسیر هدایت و حمایت کردند و با رهنمودهای ارزشمندشان در جهت ارتقاء علمی این مقاله که حاصل رساله دکتری من بود مورد حمایت و لطف خود قرار دادند، تشکر نمایم.

[29] Renzulli JS. The total talent portfolio: Looking at the best in every student. *Gifted Education International*. 1997; 12(2):58-63.

[30] Charsky D, Ressler W. Games are made for fun: Lessons on the effects of concept maps in the classroom use of computer games. *Computers & Education*. 2011; 56(3):604-15.

[31] Özsoy G, Ataman A. The effect of metacognitive strategy training on mathematical problem-solving achievement. *International Electronic Journal of Elementary Education*. 2017; 25;1(2):67-82.

[15] Amabile T. How to kill creativity. *Harvard Business Review*. 1998;76(5):76-87.

[16] Sadeghi, M, Raeisi, M. [Conceptual model of measurement creativity]. *Police Development Journal*. 2009; 9(30), pp 97-112. Persian.

[17] Brighten, E. *Effect of hidden curriculum on emotional of elementary student*. (dissertation). Tehran: Islamic Azad University, 2010. Persian.

[18] Marzoghi, R, Anari nejad, A. *Applying ict in development course of teachers*. Paper presented in the Curriculum conference in Shiraz, 2006. Persian.

[19] Moradi, P. *Considering research and thinking in 6th elementary*. Paper presented in the Conference of Educational Philosophy in Mashhad, 2013. Persian.

[20] Maleki, H. [Considering national curriculum base on Fetrat factors]. *Curriculum study Journal*. 2010; 32, 61-81. Persian.

[21] Sharafi, M, Sajjadi, M, Mohammad, G. [Anthropological foundations in the thoughts of Ali Safaei Haeri and the educational principles governing it]. *Educational Sciences in Islam*. 2015; 3(5), 77-101. Persian.

[22] *Educational revise documentary in Iran*. Tehran: Ministry of Education. Educational planning organization, 2009. Persian.

[23] *National curriculum planning*. Tehrn: Ministry of Education. Educational planning organization; 2011. Persian.

[23] Gall MD, Borg WR, Gall JP. *Educational research: An introduction*. Longman Publishing; 1996.

[24] Madani RA. Analysis of Educational Quality, a Goal of Education for All Policy. *Higher Education Studies*. 2019;9(1):100-9.

[25] Ariani DW, Susilo YS. Why do it later? Goal orientation, self-efficacy, test anxiety, on procrastination. *Journal of Educational, Cultural and Psychological Studies*. 2018; 20(17):45-73.

[26] Lemos MS. Students' goals and self-regulation in the classroom. *International Journal of Educational Research*. 1999; 31(6):471-85.

[27] Eilers, LH, Pinkley, C. Metacognitive strategies help students to comprehend all text. *Reading Improvement*. 2006; 43(1)13-17.

[28] Ghasemi Far, N. *Reasoning mechanism*. Tehran: Sara Press; 2008.

معرفی نویسندگان

AUTHOR(S) BIOSKETCHES

نصرت صفایی دانشجوی دکتری رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه هرمزگان می‌باشد. ایشان بیش از ۱۵ سال سابقه تدریس در آموزش و پرورش را دارند و در کنفرانس‌های متعدد به عنوان سخنران شرکت کرده اند.

Ph.D. Student of Curriculum, University of Hormozgan, BandarAbbas, Iran
Safaei.n@gmail.com

اقبال زارعی دانشیار گروه روانشناسی دانشگاه هرمزگان هستند. ایشان بیش از ۱۵ سال سابقه تدریس و پژوهش دارند و راهنمای بیش از ۵۰ پایان نامه کارشناسی ارشد و دکتری بوده اند. ایشان دارای بیش از ۸۰ مقاله در مجلات داخلی و خارجی است.

Zarei, E. Associate Professor, Department of Psychology, University of Hormozgan, BandarAbbas, Iran
zareei@hormozgan.ac.ir

سید عبدالوهاب سماوی دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه هرمزگان هستند. ایشان بیش از ۸ سال سابقه تدریس و پژوهش دارند و راهنمای بیش از ۳۰ پایان نامه کارشناسی ارشد و دکتری بوده اند. ایشان دارای بیش از ۵۰ مقاله در مجلات داخلی و خارجی است.

Samavi, A. Associate Professor, Department of Educational Sciences, University of Hormozgan, BandarAbbas, Iran
samavi@hormozgan.ac.ir

Citation (Vancouver): Safaei A, Zarei E, Samavi A. [Design and validate a curriculum pattern based on creative thinking skills for elementary students]. *Tech. Edu. J.* 2021; 15(3): 579-590

 <http://dx.doi.org/10.22061/jte.2019.5241.2191>

COPYRIGHTS

©2021 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.